

TÜRKİYEDE İSTİHDAM SORUNUNUN NEDENLERİ ve ÇÖZÜM YOLLARI

Doç. Dr. Hüseyin ŞAHİN *

Giriş

Gelişmekte olan bir ülkenin hızlı ve istikrarlı kalkınma amacına ulaşabilmesi sahip olduğu kaynaklarını tam ve etkin kullanımına bağlıdır. Milli hasıla kaynak kullanımının fonksiyonudur. Milli hasıla da yıldan yıla daha büyük oranlarda büyüme kaynakların da büyük kısmının daha etkin biçimde üretim katılması ile gerçekleştirilebilir.

Ekonomide üretimin, dolayısıyla refahın maddi araçlarının çoğaltılması amaç, üretim faktörlerinin kullanımı ise araçtır. Ancak emek kullanımının kendine özgü karakteristikleri vardır (1). Her şeyden önce üretim faktörü olarak emek, iktisadi ve sosyal olayların temel ögesi olan insandan ayrı düşünülemez. Emek faktörünün eksik istihdamı emeği ile geçinenleri dolaysız olarak etkiler, gelirsiz bırakır. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerde, bu arada ülkemizde emek arzı nisbi olarak sermaye malları arzından daha boldur. Üretimde optimal faktör kullanımı bol faktörden daha fazla kıt faktörden daha az kullanmayı gerektirir. Bu husus üretilen malın düşük maliyetle elde edilmesi açısından önemlidir. Konunun bu yönü son derece önemli olmakla birlikte, aynı derecede önemli başka bir yö-

* Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

nü daha vardır. Her ekonominin mevcut faktör donanımına, sermaye birikimine, kullanımına açık teknolojilere ve halkının eğitim seviyesine göre belirlenecek bir doğal büyüme hızı vardır. Ekonomide en önemli amaçlardan birisi de bu doğal büyüme hızının gerisinde kalmamak, mümkün olduğu ölçüde bu büyüme hızını uzun süreler aşmaktır. Doğal büyüme hızının aşılması genellikle ileri teknolojilerin kullanılması ve kaynakların zorlanması ile mümkün olabilir. Yüksek büyüme hızı sağlandığı dönemlerde ekonomi bu büyümeyi bünyesine sindirebilirse, yani iktisadi ve sosyal bakımdan kalkınabilirse daha sağlam, daha güçlü ve daha ileri bir yapıya konuşabilir. Ekonominin gerçekleştirebileceği doğal büyüme hızında yükselebilir.

Kısa sürede kalkınma arzusu ile dolu kimi gelişmekte olan ülkelerde durum bu şekilde olmayabilir. Ülke mevcut faktör donanımına uymayan bir faktör kullanım modeline ve ileri teknolojiye başvurarak kısa dönemde doğal büyüme hızının üstüne çıkabilir. Ülke bunu dışarıya borçlanarak, geleceğini tüketerek gerçekleştirebilir. Eğer, söz konusu ülke bu dönemde büyüme ile birlikte kalkınmasını da gerçekleştiremez ve öz kaynaklarını harekete geçiremezse ileriki dönemlerde hızlı büyümesini sürdüremez. Hatta büyüme hızı doğal büyüme hızının altına düşebilir. Ekonomi bir noktaya gelip tıkanınca büyük bir krizle karşılaşılacaktır. Bu kriz döneminde ortaya çıkan sorunlardan birisi de mevcut işsizliğin daha da ağırlaşması ve faktör donanımına uymayan üretim kapasitesinin çalıştırılması güçlüğüdür. Bu nedenlerle gelişmekte olan bir ülke hızlı kalkınmayı genel almakla birlikte, bunu mevcut faktör donanımına uygun bir model çerçevesinde başarmaya çalışmalıdır.

İşsizlik sorunu nüfus artışından doğan emek arzı ile toplumda sürdürülen iktisadi faaliyet hacminin yarattığı emek talebi arasındaki dengesizlikten kaynaklanır. Emek arzı ile emek talebini denkleştiremeyen her ekonomi işsizlik sorunu ile şu veya bu ölçüde karşılaşır. Ancak işsizlik sorunu kimi ülkelerde çok daha ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Bunun nedeni sorunun ekonomik olduğu kadar toplumsal olmasından ileri gelir. Türkiye de işsizlik sorununun ciddi olduğu ülkelere birisidir. Bu yazının sonundaki I nolu tabloda Türkiye de emek arzı, emek talebi ve işsizlik rakkamları, II, nolu tabloda da istihdamın sektörel dağılımı görülmektedir.

Biz burada Türkiye de işsizliğin çapını istatistiksel olarak belirlemeye çalışmak yerine işsizliğin nedenleri üzerinde durmak isti-

Türkiyede İstihdam Sorununun Nedenleri ve Çözüm Yolları

yoruz. Ancak daha önce işsizliğin boyutları ile ilgili kavramsal tartışmaya değinelim.

Kimi iktisatçılar ülkemizde işsizliğin istatistiklerde verildiği kadar olmadığını, kavram kargaşası yaratılarak işsizliğin olduğundan büyük gösterildiğini ileri sürmektedirler (2). Ülkemizdeki işsizliğin bir çok gelişmiş ülkede olduğundan daha büyük oranlara ulaştığı bir dizi göstergelere bakılarak ileri sürülebilir. Ancak, istatistiklerin yetersizliği ve kavram kargaşası konusunda söz konusu görüşü savunanlara da hak vermek gerekir.

Ülkemizde kimi konularda olduğu gibi işsizlik konusunda da sağlam verilere sahip olmadığımızı belirtmek zorundayız. İlişikteki tabloda verilen rakkamlar ve oranlar tahminden öteye anlam ifade etmemektedir. Ayrıca işsiz sayısını değil, işgücü arz fazlasını göstermektedir. Ülkemizde işsizlik sigortası oluşturulmadığından işsizlerin sayısını doğru olarak tesbit etmek mümkün olmamaktadır. İşsizlikle ilgili istatistikler sayımlara, dar kapsamlı anketlere ve İş ve İşçi Bulma Kurumuna yapılan başvurulara dayanmaktadır. İşsiz sayısının doğrudan saptamaktaki güçlük nedeniyle DPT ve DİE'nün istihdam ile ilgili istatistiklerinde işsiz sayısı yerine işgücü arz fazlası verilmektedir. Bu iki kavramın farklı olduğu malumdur. İşsizler bir ekonomide belirli bir anda geçerli çalışma saatleri içinde ve cari ücret haddinden iş aradığı halde bulamayanları kapsar. Oysa işgücü arz fazlası ekonomide belirli bir anda çalışabilir nüfus ile (işgücü arzı) fiilen çalışanlar (işgücü talebi) arasındaki farkı ifade eder. İşgücü arz fazlası çeşitli nedenlerle emeğini fiilen arz etmeyenleri yani iş aramayanları da kapsamaktadır. Bununla birlikte, ülkede iktisadi şartların elverişli olması halinde çalışabilir nüfusun büyük bir oranının emeğini arz edeceği, dolayısıyla işsiz sayısı ile işgücü arz fazlasının birbirine iyice yaklaşacağı ileri sürülebilir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Türkiye de istihdam ile ilgili istatistiklerde dar anlamda işsiz sayısı değil, işgücü arz fazlası verilmektedir. İşsiz sayısı işgücü arz fazlasından bir miktar düşük olacaktır. Buna karşılık, Türkiye de işsizlik oranının kimi Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında son derece yüksek olduğu inkâr edilemez. İşsizlik Türkiyenin gündeminde ilk sıralarda yer alan çok ciddi bir sosyo-ekonomik sorundur.

İşsizliğin Nedenleri

Ülkemizde temel ekonomik amaç yüksek büyüme hızları sağlanarak kalkınmak ve kişi başına milli gelir düzeyini yükselterek gelişmiş ülkeler seviyesine yetiştirmektir. İktisadi kalkınmanın da ancak sanayileşme ile gerçekleştirileceğine inanılmaktadır. Öte yandan kalkınma planlarında sanayileşmenin sermaye yoğun teknolojilerle gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır (3). Emek yoğun teknolojilere yönelmenin sanayileşerek kalkınma hedefi ile çelişeceği, uzun dönemde istihdam sorununun hızlı sanayileşmeye paralel olarak çözümleneceği ileri sürülmüştür. Bir bakıma, kalkınma planlarında istihdam sorunu sanayileşme ve büyüme amaçları ile bağdaştırılamamıştır. İstihdam sorununun çözümü için ayrı bir model geliştirilmemiş, tercih hızlı kalkınma, yani sermaye yoğun teknolojiler kullanarak kalkınma, lehine kullanılarak istihdam sorununun çözümü zamana bırakılmış, uzun döneme ertelenmiştir (4).

Türkiye de en önemli sosyo-ekonomik sorunların başında gelmeye devam eden istihdam sorununun nedenlerini iki ana başlık altında inceleyebiliriz.

Ülkemizde istihdam sonunu bir yandan mevcut yapısal dinamiklerden kaynaklanmaktadır. Bunlar toplumsal ve ekonomik niteliklidir. Öte yandan, istihdam sorununun tek nedeni yapısal dinamikler değildir. Geçmişte uygulanan ekonomi politikası tedbirleri yapısal dinamikleri istihdam sorununun çözümlenmesi yönünde yumuşatacak yerde sorunun boyutlarını genişletecek yönde işlemiştir (5).

Türkiye de istihdam sorununun ciddi boyutlara ulaşmasında rol oynayan toplumsal nedenlerin başında hızlı nüfus artışı gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi ülkemizde de nüfus artış hızı çok yüksektir. 1980 yılına kadar nüfus artış hızı binde 25 in üstünde seyretmiştir. Tahminlere göre, 1980 den itibaren nüfus artış hızı binde 22-23 e gerilemiştir (6). Ancak bu oradanda gelişmiş ülkelerde gözlenen nüfus artış hızlarına göre oldukça yüksektir. Nüfusu 40 milyonu aşan bir ülkede binde 22 nüfus artışı çok kaba bir ifade ile ekonominin her yıl 800 bin ilave insanı beslemesi ve her yıl 300 binin üstünde insanın emek piyasasına katılmasıdır. Ekonomide aynı ölçüde iş alanı açılmayınca işsizliğin giderek genişleyeceği açıktır.

Türkiyede İstihdam Sorununun Nedenleri ve Çözüm Yolları

Hızlı nüfus artışı sadece istihdam sorunu yaratmakla kalmamaktadır. Hızlı nüfus artışından dolayı genç nüfusun toplam nüfusa oranı yüksektir. Bu durum yatırımların birleşimini etkilemektedir. Yatırılabilir kaynakları direkt verimli sahalara yerine sosyal sabisit sermaye oluşumuna yönlendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla ekonomide ortalama sermaye hasıla oram yükselmekte, yüksek büyüme hızı gerçekleştirmek güçleşmektedir. Nüfusun yüksek oranda artışının tasarrufları olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Çalışan başına düşen nüfusun yüksek oluşu ve genç nüfusun harcama meylinin yüksekliği ortalama tasarruf meylini düşürmektedir.

Ülkemizde nüfusun yarısından fazlası (% 55) kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu oran planlı dönemin ilk yıllarında % 65 i aşıyordu. Nüfusun çok büyük bir kısmının kırsal kesimde barınması bir yandan bazı sorunların kesin bir şekilde ortaya çıkmasını önlemiş öte yandan, bazı toplumsal sorunların nedenini oluşturmuştur. Sosyal ve ekonomik yapı nüfusun önemli bir kısmını kırsal kesimde tutarak işsizlik sorununu bir süre gizlemiştir. Ülkemizin tarımsal imkanları sayesinde açlık sorunu ile karşılaşılmaştır. Buna karşılık, tarım kesiminin giderek ekonominin diğer kesimleri ile bütünleşmesi, pazara açılması ve makineleşmesi kırsal nüfusun şehirlere ve yurt dışına akmasına neden olmuştur. Türkiye de 1950 li yıllardan itibaren giderek hızlanan köyden şehirde göç olayı yaşanmış ve hızlı şehirleşme istihdam sorununun niteliğinin değişmesine paralel olarak, bir çok yeni sosyo ekonomik sorunlar yaratmıştır. Kırsal kesimde barınan ve gizli işsiz durumunda olan işgücü fazlası şehirlere kayarak açık işsiz haline dönüşmüş, hizmetler kesiminin şişmesine neden olmuş veya marjinal işlere yerleşerek yeni bir gizli işsizlik alanı yaratmıştır.

Türkiye de tarım kesiminin yapısı bu gün hâlâ önemli sosyo-ekonomik sorunları saklamaktadır. Çalışabilir nüfusun % 55 nm tarım kesiminde barmabilmesi ilk bakışta istihdam sorununun daha da ciddileşmesini önlemekte, bu sorununun sosyo-ekonomik boyutlarını örgütlemektedir. Ancak tarım kesiminin barındırdığı 8,5-9 milyon çalışabilir nüfusa etkin istihdam olanağı sağladığı savunulamaz. Bu nüfusun tahminen % 8 nin gizli işsiz olduğu ileri sürülmektedir. Başka deyişle, günümüzde tarım kesiminde barınan gizli işsizlerin 650-700 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir (7). Öte yandan, tarım kesiminde çalışanlar diğer kesimlerde çalışanlara kıyasla

son derece düşük verimle istihdam edilmektedir. Bu konuda, tarım kesiminin çalışabilir nüfustaki payı ile GSYİH daki payını karşılaştırmak, bir ölçüde fikir verebilir. Tarım kesimi çalışabilir nüfusun % 55'ini istihdam etmesine karşılık GSYİH nm ancak % 15 ini sağlamaktadır. 1983 yılı itibariyle ekonomik sektörlerde çalışan başına yaratılan katma değerler karşılaştırılırsa, Türkiye ortalaması 100 olmak üzere, tarımda 0,33, sanayide 2,44, inşaat+hizmetlerde 1,85 rakkamları elde edilmektedir (8). Tarımda ve diğer kesimlerde planlı dönemde gerçekleştirilen büyüme hızlarının karşılaştırılması da tarımda verimin düşük olduğunu göstermektedir. Tarım kesiminin giderek ağırlığını yitirmesine karşılık hâlâ önemli yer tutması global büyüme hızının yükseltilmesini engelliyen bir faktördür.

Gerçekten tarımın çalışabilir nüfustaki payı gelişmiş ülkelerde olduğu gibi % 10 un altına indirilmedikçe, yani tarımdaki işgücü rezervi düzenli ve etkin bir biçimde diğer ekonomik sektörlerde yaratılan işgücü talebi ile masedilmedikçe istihdam sorunu ciddi boyutlarda varolmaya devam edecektir. Tarım kesimi değişen ekonomik ve toplumsal yapısı ile bu günkü kadar bile işgücünü barındıramayacaktır. Kırsal kesimde nüfus artış hızının şehirlerekinden daha yüksek olduğu da dikkate alınırsa şehirlere işgücü akımının sürmesi beklenmelidir. Ekonominin önündeki sorun bu artan işgücü rezervinin nasıl olursa olsun istihdamı değil, düzenli ve verimli istihdamdır.

Ülkemizde istihdam sorununun giderek ciddileşmesinde benimsenen sanayileşme modelinin ve uygunlanan ekonomi politikası tedbirlerinin de önemli rolü olmuştur. Kalkınma stratejisi olarak sanayileşmenin seçilmesi normaldir, hatta bunun alternatifi de yoktur, diyebiliriz. Tarım kesimine öncelik verilerek yeterli kalkınma hızına ulaşılabacağına inanmıyoruz. Bununla birlikte, sanayileşme için benimsenen ithal ikamesi modelinin ve sermaye yoğun teknolojilerin hızlı kalkınma amacına hizmet etse de istihdam sorununun çözümüne, en azından kısa dönemde ve Türkiye de 1980 öncesinde uygulanan biçimi ile, care olmadığını söylemek istiyoruz.

24 Ocak 1980 istikrar kararlarına kadar sanayileşmede ithal ikamesi modeli uygulanmıştır. İthal ikamesine dayalı sanayileşme modeli yoğun sermaye ve ileri teknolojiler gerektiren yöntemlerin kullanımı özendirilerek sürdürülmüştür. Başka deyişle emek yerine sermayenin kullanımı özendirilmiştir(9). Bu durumun ülkemizin fak-

Türkiyede İstihdam Sorununun Nedenleri ve Çözüm Yolları

tör donanımına ve faktörlerin kıtlık maliyetine ters düştüğü açıktır. Yapılan araştırmalar 1962-1980 yılları arasında GSYİH daki gelişmenin toplam istihdamdaki gelişmenin 2,4 katı olduğunu göstermektedir (10). Ekonomik sektörler itibariyle üretim ve istihdam artışları karşılaştırılırsa, sanayi sektöründe de özellikle imalat sanayiinde belirtilen yıllarda üretimdeki artış/istihdamdaki artış oranının diğer sektörlerdekinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Başka deyişle hizmetler, enerji ve tarım kesimlerinde istihdam etkinliği sanayi kesiminin istihdam etkinliğinin üstünde gerçekleşmiştir. Bunun da nedeni imalat sanayiinin diğer sektörlerden daha fazla sermaye yoğun teknolojilere yönelmesidir. Bu sayede imalat sanayiinde daha büyük verim artışı sağlanmıştır.

Türkiye de planlı dönemde sermaye yoğun teknolojilerin kullanımını özendiren politikaların başında yüksek değerlendirilmiş döviz kuru gelir (11). Ülkemizde döviz kuru zaman zaman devalüasyonlarla ayarlanmış olmakla birlikte 24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerine kadar her zaman yüksek değerlendirilmiş olarak kalmıştır. Yüksek değerlendirilmiş döviz kuru sermaye malları ithalatını teşvik etmiş, ihracat üzerinde ise caydırıcı etki yaratmıştır. Sermaye malları ithalatının ve dolaylı olarak sermaye yoğun teknolojilerin özendirilmesinde gümrük bağışlıkları ve gümrük taksitlendirmelerinin de önemli rolü olmuştur. Yapılan araştırmalar yabancı yatırım malları fiyatlarının giderek işçi ücretlerine oranla ucuzladığını göstermiştir (12). Bu durum işadamlarını daha fazla sermaye yoğun teknolojiler kullanmaya özendirmiştir. Böylece yeni yatırımların istihdam etkisi zayıflamıştır.

Kur ve gümrük politikalarının sermaye malları ithalini özendirmesine paralel olarak, içerde uygulanan ucuz faiz politikası ve diğer teşvik tedbirleri de ülkemiz de nisbeten bol olan emek faktörü yerine kıt olan sermaye faktörünün kullanımını özendirmiştir. Bilindiği gibi 24 Ocak 1980 istikrar programına kadar idari kararlarla belirlenen faiz hadleri kıtlık maliyetinin ve enflasyon oranının altında tutulmuştur. Ücret endeksleri ile yerli yatırım malları fiyat endeksleri karşılaştırıldığında ücretlerin (sendikalı kesimde) 1968 den itibaren daha hızlı arttığı anlaşılmaktadır. Bunun etkisi kuşkusuz emek yerine sermayenin ikamesi olmuştur (13).

1980 yılına kadar emek piyasasındaki gelişmeler de sermaye yoğun teknolojilerin tercihini özendirir yönde olmuştur, emek istih-

damını teşvik etmemiştir. Türkiyede reel ücretlerin yüksek olduğu ve gelişmiş ülkeler düzeyinde seyrettiğini savunmak mümkün değildir. Ancak, bazı ampirik araştırmaların da gösterdiği gibi 1963-1980 döneminde sendikacı kesimde emek maliyeti (ücretler+sosyal haklar) ile ilgili endeksler sermaye malları fiyat endekslerinin üstünde seyretmiştir. Bu durumu eleştirmiyoruz ve sosyal nedenlerle halkı buluyoruz. Ancak, sözü edilen endekslerdeki gelişmelerin emek ve sermaye girdilerinin kıtlık maliyetlerini yansıtmadığını belirtmek istiyoruz. Burada, herhalde ücretlerdeki yükselmenin olumsuz etkilerinden çok 12 Eylül 1980 öncesi sürdürülen sendikacılığın olumsuz etkilerine işaret etmek gerekir. İşyerlerinde grevlerin sıklığı, tahripkarlığı ve politik görünüm alması işadamlarını işgücü yerine sermaye kullanımını tercihlerinde etkili olmuştur, denilebilir. Personel idaresi bakımından işverenlerin tercihleri sermaye maliyeti biraz daha hızlı artsa bile emek yerine sermayenin ikamesi şeklinde tecelli etmektedir. İstihdam ile ilgili tutumları yönünden kamu ve özel kesimler arasında önemli farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Kamu işyerlerinde daha fazla istihdam artışı sağlanmıştır (14).

1980 yılından itibaren gerek kur ve faiz politikalarının gerek emek piyasasındaki gelişmelerin istihdam üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kalktığını söyleyebiliriz. Ancak içinde bulunulan dönemde de ekonomik istikrarın bozulmuş olması, dış ödeme güçlüklerinin sürmesi ve bizzat istikrar programının uygulaması istihdamın gelişmesini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. 1980 sonrası dönemde üretim yatırım, kaynak dağılımı ve istihdam konularında henüz normal gelişmeler ortaya çıkmamıştır. Buna karşılık hızlı enflasyon dolayısıyla gelir dağılımındaki var olan adaletsizliğin daha da artması, yeni istihdam imkanlarının yaratılmaması emeği ile geçinenlerin durumunu güçleştirmiştir.

Sonuç

İçinde bulunduğumuz konfonktürel ortamda istihdam sorununun kısa dönemde çözümlenmesini beklemek ve bu yönde etkin öneriler önermek mümkün gözükmemektedir. Yürürlükte olan istikrar programının temel tercihi enflasyonun kontrol altına alınması ve istikrarın sağlanmasıdır. İstikrar programı talebi daraltıcı politikalara ağırlık verilerek sürdürülmektedir. Oysa istihdam sorununun çözümlü yatırımların hızlandırılmasına kapasite genişletmesine ve yeni

Türkiyede İstihdam Sorununun Nedenleri ve Çözüm Yolları

iş alanlarının açılmasına bağlıdır. Bu yönde alınacak etkin önlemler enflasyonu kontral politikası ile çatışacaktır. Söz konusu temel tercihin veri alınması halinde kısa dönemde işsizliğin önemli ölçüde azaltılması güçtür. Nitekim V. BYKP nm da istihdam sorununa etkin çözümler önerilmemiştir.

Bununla birlikte işsizlik toplumumuz da acilen çareler aranması gereken sosyo-ekonomik sorunların başında gelmektedir. Toplam yatırım hacmi büyük ölçüde değiştirilmeden konut sektörü, turizm sektörü gibi nisbeten emek yoğun teknolojilerle çalışan sektörlerin özendirilmesi, global bir istihdam programının hazırlanması yerinde olur. Bu program çerçevesinde ileri teknolojilerle çalışmasına gerek olmayan, istihdamı artırmak için büyük ölçüde yeni yatırımlar gerektirmeyen sektörler ve iş kollarının tesbit edilerek bu sahalarda istihdamı artırıcı tedbirlerin uygulanmasına başlanmalıdır. Tarım kesimi etkin ve tutarlı bir program çerçevesinde desteklenmelidir. Böylece kırsal kesimden şehirlere göç önlenecektir. Tarımdaki nüfusun yine tarımda etkin istihdamı çareleri aranmalıdır. İşsizlik sigortasının uygulanması çağdaş bir sosyal politika tedbirdir. Ancak ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik koşullarda sağlam kaynaklar bulmadan işsizlik sigortasının uygulamaya konulmasına imkan olduğunu sanmıyoruz.

Türkiye'de İşgücü Arzı, İşgücü Talebi ve İşgücü Arz Fazlası

(Milyon kişi)

	1962	1967	1981	1982	1984 *
Toplam işgücü arzı	13.1	16.2	17.8	18.1	18.3
Toplam işgücü talebi	12.6	14.7	15.5	15.6	15.7
Tarım dışı işgücü fazlası	0.5	1.5	2.3	2.6	2.6
Tarım kesiminde işgücü fazlası	0.9	0.7	0.7	0.67	0.67
Toplam işgücü fazlası	1.4	2.2	3.0	3.3	3.4
İşgücü fazlasının toplam işgücü arzına oranı (%)	11	14	17	18.2	18.1
Tarımdaki gizli işsizler dışında işgücü fazlasının işgücü arzına oranı (%)	4.	9.2	12.8	14.6	14.6

* : Tahmin

Kaynak : Kalkınma planları ve DİE yayınları.

Yurt İçi İstihdamın Sektörel Dağılımı

Sektörler	1962		1977		1981		1982		1983	
	Bin	%	Bin	%	Bin	%	Bin	%	Bin	%
Tarım	9740	77	9100	61.8	9515	62	9481	61.3	9451	60.6
Sanayi	995	7.9	1859	12.6	1822	11.9	1851	12	1892	12.1
İnşaat	300		537		582	3.8	584	3.3	591	3.8
Ticaret	366		632		656	4.3	672	4.3	687	4.4
Ulaştırma	261		496		491	2.3	497	3.2	513	3.3
Hizmetler	763		1832		2032	13.2	2098	13.6	2184	14
Bilin- meyen	218		327		273	1.8	273	1.8	273	1.75
Toplam işgücü	12643		14726		15368		15456		15592	
Talebi										

Kaynak : Kalkınma Planları ve DİE Yayınları

Kaynakça

- (1) S. Ülgener; Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, İstanbul, 1976. s. 73.
- (2) Demirgil: «İşsizliğin gerçek boyutu» İstanbul Ticaret Odası Gazetesi 8.2.1985.
- (3) DPT: I. BYKP. s. 36.
- (4) Ş. Erkök: Teknoloji Seçimi ve İstihdam Sorunları, İ.T.İ.A. Ankara, 1978, s. 121.
- (5) E. Alkin: «Kambiyo Politikası ve İstihdam» İktisat Dergisi Sayı. s. 4-9.
- (6) Türkiye Odalar Birliği: İktisadi rapor, 1984.
- (7) K. Başol: Türkiye Ekonomisi, İzmir, 1983, s. 35.
- (8) DPT: V. BYKP. s. 129.
- (9) H. Seyidoğlu: Türkiyede sanayileşme ve dışticaret politikası, Ankara 1982.
- (10) H. Seyidoğlu: a.g.k. s. 71.
- (11) E. Alkin, a.g.m. ve H. Seyidoğlu, a.g.k.
- (12) H. Seyidoğlu, a.g.k.
- (13) U. Korum: «Türkiyede endüstrilerarası yapının gelir ve istihdam etkileri» Türkiyede sanayileşme ve sorunları semineri. A.Ü. SBF. Yayını, içinde. s. 275.
- (14) U. Korum: a.g.m.